

անսովոր է՝ և Կիրիկեան Տարեգիրքը յիշելով ծանօթ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի ձեռնադրութիւնը, կ'ըսէ յայտնապէս՝ թէ «ձեռնադրեցին զարքայեղբայրն Պապական ինքնապետութեան, և անուանեցաւ տէր Յովհաննէս»։ Միանգամայն Կիրակոսի բացատրութենէն յայտնի է՝ որ արքեպիսկոպոս տիտղոսը կաթողիկոսը կու տար։

Յ. Կիրիկեան արքեպիսկոպոսաց միոյն քով տեսանք օգնական եպիսկոպոս մ'ալ, Ստյ 1342ի ժողովն անոնց հպատակ եպիսկոպոսներ ևս կը վերագրէ, գրելով այսպէս. «Եւ տար արքեպիսկոպոսներ կան՝ փոքր և մեծ Հայաստանի մէջ, բեպետ հրպատակներ լուսնեան. վասն զի եպիսկոպոսական վիճակներէն միանք թափուր են, մերժուելով անհաւատներէն։ Եւ մեծ Հայաստանի արքեպիսկոպոսներէն ուրիշներ յափշտակեցին իրենց հպատակաց եպիսկոպոսական վիճակները։ Եւ որովհետեւ անհաւատից տէրութեան ներքեւ են, զանոնք չենք կարող բռնութեամբ ուղղել»։ Տեղեկութեանս ստույգ մասն այն է՝ որ այդ ժամանակի արքեպիսկոպոսունք հրպատակներ լուսնի. իսկ ինչ որ անցելոյն համար կ'ըսեն, անշուշտ ենթադրութիւն մ'է. և կամ կ'իմանային բարոյական ազդեցութիւն մը, զոր զօրաւոր ամրոնները ստացեր էին դրացի տկարաց վրայ, հայրապետութեան օտար երկիրներ պանդխտելուն պատճառաւ։

Այսպէս ուրեմն արքեպիսկոպոսութիւնը մեր քով սկսած իբր ժվ դարուն, և հետզհետէ տարածուած կարեւոր վիճակաց մէջ, եղեր է լուր տիտղոս մը, առանց իշխանութեան եպիսկոպոս ձեռնադրելու և մեռոն օրհնելու, որոնք երկուքն ալ կաթողիկոսին սեպհական են։ Որով մեր արքեպիսկոպոսներն իսկապէս հպատակ եպիսկոպոսներ չեն ունեցեր. ոչ ալ որ և է կապ ներսխանան կամ արբանձման պատրիարքութեան կեզակարծ աւանդութեան հետ։ Եւ իրենց գոյութիւնը կախուած էր

ազգին քաղաքական բախտէն, որոյ համար իրենց թիւը, ժամանակն ու տեղը թիւնն ալ յեղիեղուկ եղան։

2. Վ. ՀԱՅՈՒՆԻ

ԴԻՏՈՂ ՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

«ՀԱՅՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ» ՈՒՆ՝

(Շար. տես Բազմ. 1927 էջ 43)

ԺԷ. — ԽԻՆՐԱՄԱՏԻՎ ՎԵՐԱՄԱՐՈՒՄ (Եջ98).

«Երկուքն ալ, կ'ըսէ, անհասկանալի բաներ են». բայց մենք կը կարծենք որ հաւանական ստուգաբանութիւն մը անհրեաք չէ։ Երկու բաներու մէջ երկու դիտելու բաներ կան. մին զընկալան, միւսը քերականական։ Խօսքը Հոգւոյն Սրբոյ արարչագործ զօրութեան վրայ է, որով «անգոյր» շատ վայելուչ կերպով գոյացան։ Ուստի աստուածաբան յիշեցնածով՝ սրբագրելի է աստուածաբան յօրինածով։ Իսկ «վերանգեցան» ըսել է հիստոցեան, վերաստեղծեցան, շինուեցան։ «Անկանեմ» յաւելուածով բայն է, որուն հետ վեր մասնիկը միանալով՝ վերանկեմ ձևը կ'առնէ. «վերանկանել» բայը այս պարագային մէջ կրաւորական ձևով է, վերանկեցան = վերանգեցան, (զ և կ տառերը լծորդ են) ձևով. — Ուստի «Անգոյր յեղելութեան զանազանութիւնն աստուածաբան (յիշեցնածով վերանգեցան) յօրինուածով վերանկեցան», այսպէս թարգմանելի է։

«Բազմատեսակ արարածոց մէջ (դեռ) գոյութիւն չունեցող իրերը (= անգոյր), աստուածաման յօրինուածով՝ կազմուածքով հիստոցեան, վերաստեղծեցան»։ — «Վերանկանել» յիշ համար հմմ. նաև Ուստյանակոյրիսն։

ԺԸ. — Մաքրիւսանմ (էջ 143).

«Նոր քառեր»ուն բազմահմուտ հեղինակը չէ անդրադարձած այս բառը սբրբազրելու, այլ ընդունած է հրատարակուած ձևով: — Սխալ ընթերցման մ'արդիւնք է այս, և ուրիշ ոչինչ: «ՄԱՔՐԻ ՆԱՃԵՄ», այս է բառը, զոր պէտք է ուղղել նաև Նարեկացւոյ բոլոր հրատարակութեանց մէջ: «Նրձբմ», կամ հայկական հնչմամբ «Նաձեմ», ինչպէս Բազմավէպի «Յունուար» թուով ըսինք, աստղ, արփի, արև ըսել է. ուստի ներկայ տողը հետեւեալ կերպով գրելի, ընթերնելի և թարգմանելի է.

«Տերև ձիթենեաց տարածանեն ընդ ոտիւք»:

«Ընդ ոտիւք մաքրողին» ՄԱՔՐԻ ՆԱՃԵՄ հրարփին»: «Մաքրողին, այսինքն՝ Յիսուսի ոտքերուն ներքև, հրեզէն աստղը, արևը կը մաքրուի»: (Հմմ. Նարեկ. մեղք. 471): Հայկազեանի միակ օրինակը Նարեկացւոյն աս տաղէն էր, և որուն սխալ ընթերցումը կարծեմ ըստ բաւականի ցուցինք: Մաքրիւսանմ, իբր մաքուր կերպով քալող, տեղւոյս իմաստին անյարմար է:

ԺԹ. — Բաւեման (կամ բաւենի) (էջ 145).

«Բառիս նշանակութիւնը, կ'ըսէ, բուրովին անյայտ է»: — Բաւեման (կամ բաւենի) կարծեմ քառմբ բայէն յառաջ կու գայ և կը նշանակէ բաւական, հերիք: Նախընթաց տողերու մէջ զարնան բերած ընծաներուն վրայ կը խօսի, որով շատ բնական է թէ բոյսերուն իրենց ծառաւր յագեցնելու բաւական, ըստ բաւականի ցող կ'ընծայէ: Արդ Նարեկացւոյն երկու տողերուն իմաստը հետեւեալ կերպով կարելի է թարգմանել (տ. Մտենք. Գր. Նարեկ. Վենետ. էջ 471):

«Խորաւ բաւենոյ ցող փոխանակ նուճից»:

«Որ զիսմ ունելով՝ վերամբառնայ ի փառս»:

«Խորաւր (յագեցնելու) բաւական ցող (կը բերէ), որ փոխանակ նոճիներու՝ իմ (բնութիւնս) բռնած՝ փառքի կը բարձրացը»:

Նէ»: Բանաստեղծական զրութիւն մ'է այս, ուր փակագծի մէջ առնուած բառերը պէտք է լռելիայն իմանալ: Այս իմաստը կարծեմ թէ բաւական յարմար է:

Ի. — Երազգայ (էջ 146).

Ըստ Պ. Աճառեանի Հայկազեան բառգրքը կը յիշէ այս բառը Երազգայոյ կամ Երազգայից ձևով, զայն «անտոյգ» կը կարծէ, ծագումն ալ երբօ՛չ յիշ. բառէն կը համարի: Բայց մեզ անհասկնալի մնաց թէ հեղինակն ո՛րը գտեր է այդ բառը. փնտռեցի յիշեալ բառգրքի մէջ երկու ձևով ևս՝ բան մը չգտայ. նայեցայ նաև Ազգ բառին մէջ՝ բայց ի զուր: — Բառիս քերականական կազմը լաւ հասկցեր է, բայց ոչ նոյնպէս անոր նշանակութիւնը: կը կարծէ թէ «Երազգայոյ» յատուկ անունէն յառաջ կու գայ, որուն նշանակութիւնը անյայտ է, կ'ըսէ: — Ըստ մեզ բառը ոչ յունարենի, ոչ ալ Երազգայոյ անունան հետ կապ ունի. զուտ հայերէն է, ստոյգ ծագումն ու նշանակութիւնն ալ այս է. կազմուած է Երեք և Ազգ բառերէն, և ներկայ ձևը յո. բացատրական է: Նարեկացին հոս իր բանաստեղծական խրթին ոճով, կը զրէ թէ Երբորդութեան մէկ Անձը՝ «ծոցածագեցի»ն, համազայակից ըլլալով հանդերձ «անեղ» «աներք» և «անհաս» էին՝ այսինքն՝ իր Հօր, հիմա «Իմանի» և մարդուս կողմանէ ըմբռնելի «հասու» կ'ըլլայ: Այդ խոնարհողը, է այն երեք անձերէն մին. «Մինըն յէից զարմից յերազգայոյ»: Սոյն տաղիս մէջ երկու անգամ զործածուել է նոյն բառը, և երկու անգամին ալ նոյն իմաստը նշանակելով: Սկիզբը, կը նշանակէ Կառնէմ, Կառնանք, Երբորդութիւն. որով յերազգայից = յերազգայից, այսինքն՝ երեք զեմք, անձն ունեցող Աստուածութիւնէն մին: Ուստի, Երազգայ կամ Երազգայ = Երեք զէմք կամ երեք անձն ունեցող: Հետեւաբար, ուսումնասիրութիւնը աւելի Ազգ բառին վրայ կատարելու էր, որ հոս բոլորովին նոր առում ունի. ազգ կը նշանակէ անձն:

Քիչ մը ստորև դարձեալ կը գրէ նոյն ոտանաւորին մէջ. «Ամբարձ յերամից յե. րազգայից վերապաշտելի սա զայրմացմամբ», Աստ եւ նոյն նշանակութիւնն ունի:

ԻԱ. — Երամակ. (Էջ 147-9).

Այս բառը կ'ուզէ հասկնալ «ոյի», Թարգմաթիւ Բանասիրին հեղինակութիւնը, կ'ըսեմ թէ՛ պէտք չենք մեր լեզուն անսովոր և տարօրինակ մեկնութիւններու հետ թարգմանել... — Հոս երամակ բառն իր ընտանի նշանակութեամբ շատ լաւ կը յարմարի, այսպէս. «Անիծք անկերպաւորը և երամակը ոմանք քրտնածինք... կակծեցուցիչը»... կը նշանակէ «Անձն ու անկերպարան անիծներ, և քրտնէ ձեւացած դեռութիւնը կակծեցուցիչ թաղմորին մը»... Ինչ բանի թաղմութիւն կը հասկըցուի, նոյն տեսակ անտեսանելի և անծաւնօթ նեղիչ անասնիկներու թաղմորին, Ուստի երամակ նշանակեցուց իմ թիւ յղերբերութեան մէջ՝ թաղմութիւն կը նշանակէ:

Բ հատոր, 288 էջին մէջ ի հաստատութիւն իր մեկնութեան, Սեկունդոսէ վըկայութիւն մը կը բերէ որ ուղղակի իրեն դէմ է, և «Երամակ» բառին՝ միայն «Բաղմորին» նշանակելը կը ցուցնէ, կը գրէ Սեկունդոս. «Քանզի ի նոսա զեռունք խաղան, և ի քեզ ճճիք և երամակը ողջաց», Հոս իմաստը շատ պարզ է, կ'ըսէ. «Ուրովհետև անոնց մէջ զեռունները կը քալեն (կը վխտան), իսկ ճու մէջդ՝ ճճիներ և ողիւններու թաղմորին»։ Ուստի՝ Երամակ = թաղմորին, Ապա թէ ոչ, եթէ Պ. Աճառեանին ըսածը ճիշտ ըլլար, պէտք էինք սապէս թարգմանել նախադասութիւնը... «Իսկ ճու մէջդ ճճիներ և ողիւններու ոյիներ», որ անիմաստ է:

ԻԲ. — Հապրել. (Էջ 149).

Այս բառը չէ հասկցած, և կը հարցընէ, «արդեօք մագերուն մէջ ծաղիկ մը խրել, ծաղիկ մ'անցնեմք իմաստն ունի»: Ո՛չ. — Հապրել, զուտ արարքերէն բառ է, ինչպէս նաև տաճկերէն, (հմմ. հազըր-

լէմէկ) = պատրաստել, յարդարել կը նշանակէ:

ԻԳ. — Սամբերունի. (Էջ 153).

Բառիս լուսաբանութեան մէջ Սարր «Միքենան» = «Բուստ» կը թարգմանէ: Անճիշտ է այս, Սար հայերէն բառը՝ արարքերէն կամ տաճկերէն մերձեան ըսուածը չէ, սարքն՝ քեհրապ կ'ըսեն անոնք, որմէ համընդհանր և մանկանց քառամանակներ կը կազմեն. իսկ մերձեան ըսածն ունի հայերէն բուստ կ'ըսենք: Առաջինը հաճելի հոտ մ'ունի՝ և անոր համար սիրոյ իբր ածական զրուած է. իսկ երկրորդը՝ միքենան հոտ չունի: Այսօր ալ արարքները երկտարածութեան քեհրապիք = սաթակաշութիւն կ'ըսեն, որովհետև զիւտ սարքն սկսեք կամ ճանչցուերէ:

Հ. ԳՐԻԳՈՐ ՍԱՐՐԵԱՆ

(Շարունակելի)

“ԱՄԵՆԱՅՆ ԻՆՉ ՍՈՌԻՔ, ԱՄԵՆԱՅՆ ԻՆՉ ԼՈՅՍ Է ՅԱՆԻ”.

— — —

Տոգերիս գրողն 1882 թ. իւր ծննդավայր Քաթարի գիւղն կը գտնուէր, ուր եկան ուրիշ երկու Մխիթարեան վարդապետներ Հ. Սրապիոն Պարոնեան և Հ. Կիւրեղ Եղոյեան, որք զնալու էին առաջնութեամբ Պարսկացոտն: Փափաքեցանք այցելութեան գնալ Անի, մեզի ընկերացաւ հօրաքեռ որդի Տէր Մաղաքիա Եղեկեան, թափառողակ գիւղի ծխատէր շատ խելացի քահանայն:

Յուլիսի պայծառ և ջերմին օրերուց մին էր, մենք ֆոթոգրոփ Ղեղաճի տակով կտրեցինք անցանք Ախուրիան գետը: Խօշայ-վանքն ձախակողմ թողած, յառաջ երթալով կը մօտենայինք Անիին. հեռուէն մոզիչ տեսարան մը կը բացուէր մեր աչքերուն առջև, այնպէս կը թուէր թէ Բազրատունեաց մայրաքաղաքն՝ Սմատաշէն